

Дејан Дошлић

Универзитет у Бањој Луци

Филозофски факултет

e-mail: dejan.doslic@ff.unibl.org

„ИЗДАНЦИ СВЕТОГ КОРИЈЕНА“. ПИТАЊЕ ДИНАСТИЧКОГ ЛЕГИТИМИТЕТА У СРЕДЊОВЈЕКОВНОЈ БОСНИ

Апстракт: У раду ће бити анализирани основни аспекти владарског легитимитета династије Котроманића, посебно од времена крунисања бана Твртка за краља „Срба и Босне“, па све до пада средњовјековне босанске државе под турску власт. Краљеви из рода Котроманића су свој положај баистинили на *beata stirps* легитимитету, који је у својим исправама истицао краљ Стефан Твртко, а након њега посебно краљеви Твртко II Твртковић и Стефан Томаи.

Кључни појмови: Котроманићи, краљ Стефан Твртко I, краљ Твртко II, краљ Стефан Томаи, свети коријен, *beata stirps*

Помени светих владара и светих династија током средњег вијека били су чести. За разлику од данашњих појмова *светости* и *наследности*, у средњем вијеку су ова два термина често била неодојива.¹ Ово важи за племићке породице широм Европе, које су свој статус и легитимитет градили на генеалошкој повезници са претходним династијама или светим владарима.² Престиж једне породице није се огледао само у политичкој моћи или богатству, већ кроз магијске моћи повезане са високим рођењем.³ Не повезујући овај феномен са појмом *светости по крви* (*Geblütsheligkeit*), овдје мислимо на припадност одређеној династији у којој се светост преноси на сваког наредног члана. Идеја светог владара представља темељ средњовјековне мисли, који своје коријене вуче из раног средњег вијека.⁴ О овом процесу свједочи развој раних владарских култова широм Европе, у Енглеској, Француској, Чешкој, Норвешкој, затим у Кијевској Русији.⁵ Култови светих владара били су дуго развијени и у Угарској, међу којима су посебно мјесто заузимали Стефан, оснивач династије и први хришћански краљ, затим његов син Емерик, као и Ладислав и Елизабета од Тирингије.⁶ Почетком 14. вијека на угарски трон су ступили Анжујци, који су већ у јужној Италији међу првима почели да граде династичку светост (*beata stirps*), као један од основних темеља сакрализације свог легитимитета.⁷ Анжујци су са своје стране канонизовали Луја, бискупа тулушког, који је умро веома млад. Приликом канонизације његов брат Шарл I је навео „да свети коријен даје свете

¹ Vauchez 1977, 397.

² Марјановић Душанић, 2007, 79–80.

³ Vauchez 1977, 398; Howard Bloch 1983, 86.

⁴ Марјановић Душанић 2007, 17.

⁵ Марјановић Душанић 2007, 35, 43–44, 46–49, 50–52; Gorski, 1969, 370–376.

⁶ Klaniczay 2002, 123–134; Марјановић Душанић 2007, 56–63.

⁷ Klaniczay 2002, 296–297; Kelly 2003, 119.

изданке“.⁸ Идеолошки елементи сакрализованга династије истицани су у програмима владарских цркава, помена приликом литургија, као и на мотивима владарских гробова.⁹ На тај начин је споредна грана француске краљевске породице јачала своје позиције и ширила утицај. Са једне стране били су повезани са Лујем IX Светим, док су се на другој повезали са угарском династијом Арпада. Женидбом краља Шарла II принцемом Маријом, кћерком краља Беле IV, веза двије династије постала је јача, а угарски култови светитеља раширили су се и у јужној Италији.¹⁰ Савез је коначно конкретизован на политичком и практичном плану, када је Шарл (Карло) Роберт постао угарски краљ, 1309. године.¹¹ На овај начин Анжујци су утицали и на формирање сличног концепта код Луксембурга и Хабзбурга.¹²

Током 13. и 14. вијека тежило се стапању заједничких култова у један династички, што је у то вријеме представљало архаичан модел.¹³ Један од интелектуалних оквира за приказивање светости једног рода, који би одговарао менталитету средњовјековног човјека, била је представа лозе Јесејеве, односно генеалогије Господа Исуса Христа.¹⁴ Истицањем везе са царем Давидом стварана је повезница између Старог и Новог завјета, као један од најбољих начина споја светости и династије.¹⁵

У српском средњем вијеку појам светог човјека везује се за настанак култа Светог Симеона, родоначелника династије Немањића.¹⁶ Стварајући паралеле са старозавјетним личностима Мојсијем и Јаковом, Немањини насљедници на српском трону развили су посебну терминологију да изразе свој легитимитет. Један од видова било је коришћење библијских појмова *коријена, изданка, цвијета и плода*, алудирајући на Св. Симеона као светородни коријен из кога се рађа светородна лоза, односно изданци.¹⁷ Ови термини су коришћени већ у дјелима његових синова, Саве и Стефана, а касније су само допуњавани у документима њихових насљедника.¹⁸ У 14. вијеку термине *изданка* или *доброг плода* срећемо код краља Стефана Дечанског, а посебно код његовог сина Стефана Душана.¹⁹

Поред помена у писаним документима, посебан вид визуелног представљања светости династије била је лоза Немањића уподобљена у лози Јесејевој. Развој представа припадника династије Немањића, од хоризонталне ка вертикалној, већ је описан у нашој историографији,²⁰ док је помен лозе Јесејеве први пут забиљежен у манастиру Сопоћани средином 13. вијека.²¹ Током 14. вијека вертикалне лозе Немањића биле су сликане у српским манастирима, преносећи симболичке и идеолошке поруке. Први пут насликана у манастиру Грачаница, у вријеме краља Милутина, лоза Немањића приказана је и у Пећи, Високим Дечанима и Матеичу. На тај начин се изражавала паралела са старозавјетним јеврејским владарима, као и припадност једној светој династији чија се

⁸ Kelly 2003, 120.

⁹ Klaniczay 2002, 308–313; Mihaljska 1998, 188–224.

¹⁰ Kelly 2003, 121; Vauchez, 1977, 403.

¹¹ Kelly 2003, 121; Klaniczay, 2002, 324–325.

¹² Klaniczay 1990, 221–247.

¹³ Марјановић Душанић 2007, 79.

¹⁴ Vauchez 1977, 404; Howard Bloch 1983, 87–91.

¹⁵ Vauchez 1977, 404.

¹⁶ Марјановић Душанић 2007, 79; Поповић 2006, 41–75.

¹⁷ Марјановић Душанић 1997, 111.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Miklosich 1858, 89, 90, 136; Ћирковић 1997а, 280.

²⁰ Војводић 2007, 295–314.

²¹ Đurić 1978, 53–55; Марјановић Душанић 1994а, 119.

светост преноси од светог оснивача на све друге чланове. Након силаска са сцене светородне лозе, друге породице су тражиле повезницу са Немањићима да би изразиле свој властити легитимитет. Познат је случај рода Лазаревића, кнеза Лазара и његовог сина Стефана, који су се позивали на сродство са Немањићима, преко кнегиње Милице.²² Наш задатак у овом раду је да прикажемо и дефинишемо основне моменте везе Котроманића са династијом Св. Симеона и његових потомака, која представља занимљив случај у нашој историји.

Крвно сродство двије породице датира од времена владавине краља Драгутина у областима Усоре и Соли, када је удао своју кћер Јелисавету за босанског бана Стефана I Котроманића.²³ Из овог брака рођени су потоњи бан Стефан II Котроманић (1322–1353) и Владислав, који ће након братовљеве смрти кратко владати Босном, заједно са супругом Јеленом Шубић и синовима Твртком и Вуком. Тек од времена Владислављевог старијег сина ова крвна повезаност ће доћи до пуног изражаја и постати најважнији фактор наслеђивања краљевског достојанства. На основу доступних извора, не можемо да закључимо да ли је и колико бан Стефан II истицао ову повезаност, узимајући у обзир да је био унук краља Драгутина. Његов непријатељски став према српским владарима из Милутинове гране династије Немањића може само дијелом да води у овом правцу, али је највише био резултат јачања његове власти и заузимања Захумља. Такође, битно је истаћи да бан Стефан II и није могао много да учини на том плану, јер је насупротив себе на српском трону имао краља Стефана Дечанског (1322–1331), затим краља и цара Стефана Душана (1331–1355), који су били директни потомци Стефана Немање. Бан је, ипак, знатно ојачао и проширио државу територијално, управно, идејно и економски.²⁴ У периоду његове успјешне владавине налазимо зачетке формирања породичне свијести, оличене кроз термине *наши прародитељи, наше сјеме*, затим и навођење да је био син „бана Стјепана“.²⁵

Смрћу цара Стефана Душана 1355. године, прилике у Српском царству су се значајно измијениле. Млади цар Стефан Урош V (1355–1371) није имао довољно снаге да исконтролише огромно пространство свога царства, на којем су се полако формирале дефакто самосталне творевине.²⁶ У ситуацији у којој је члан светородне династије још увијек био жив и на власти, Царство је идејно било на окупу, али се утицај цара осјећао негдје мање, негдје више, у зависности и од воље локалног господара.

У новим околностима, када је са сцене сишла светородна династија, тежиште легитимитета тражило се у повезници са династијом Немањића, у преузимању њених симбола и идеолошких прерогатива, али и у спрези са конкретним територијалним одредницама из којих је одређена породица црпила своју моћ. Тиме је стваран и остављан привид континуитета и традиције, спојен са новом реалношћу. На основу свега тога, бан Твртко је могао да се укључи у борбу за српски престо. Након што је ријешио унутрашње проблеме са братом Вуком и властелом, затим несугласице са угарским краљем Лајошем, пут му је био отворен и ка тој страни. Као потомак краља Драгутина, био је у предности у односу на друге претенденте.

Када је створио услове за крунисање, бан Твртко је своје право истакао кроз родослове, омиљену форму стварања меморије и историјске свијести у средњем вијеку.²⁷

²² Марјановић Душанић 2006, 77–95.

²³ Ђирковић 1964, 75; Мргић 2008, 60–64.

²⁴ Ђирковић 1964, 93–101.

²⁵ Стојановић 1929, 45, 46; Мргић 2008, 13.

²⁶ Михаљчић 2001, 12–39.

²⁷ Vasiljević 2017, 73–75.

У науци је и данас широко раширено мишљење Ђорђа Радојичића, који настанак првих српских родослова везује за бана Твртка и смјешта их у период између 1374. и 1377. године.²⁸ Са друге стране, у скорије вријеме Марија Васиљевић је изнијела тезу да је први српски родослов настао у вријеме цара Стефана Уроша V, након чега је бан Твртко начинио значајне корекције када је уписано и његово име.²⁹ Потврда за ову тезу лежи у чињеници да краљ Драгутин није приказан као егземпларни представник српске династије, већ је споменут као њен споредни члан и владар сусједних области.³⁰

О самом чину крунисања сачувано је врло мало података, а наша основна сазнања се темеље на вијестима из аренге Тврткове повеље Дубровчанима из 1378. године и на писању Мавра Орбина.³¹ У првом извору наведено је да је бан Твртко ишао у српску земљу и био вјенчан вијенцем прародитеља својих, док дубровачки писац неколико вијекова касније пише да је бана за краља крунисао митрополит милешевски са монасима.³² Да би се на ово питање дао што бољи одговор, потребно је да се утврди којим областима у Полимљу и Подрињу је загосподарио бан Твртко, након што је са кнезом Лазаром поразио жупана Николу Алтомановића. Под његову власт су дошли Црна стена и дио жупе Дабар на лијевој обали Лима, цијела земља Дрина, као и манастир Милешева, гдје су почивале мошти Св. Саве.³³ У држави кнеза Лазара остало је средиште Дабарске митрополије (манастир посвећен Св. Николи код Бање Прибојске), иако је већи дио њене јурисдикције остао у Босни.³⁴ Вук Бранковић је у својој области имао сједиште Будимљанске митрополије (Ђурђеви ступови код Берана), као и манастир Светих апостола Петра и Павла у Бијелом Пољу, последње средиште некадашње Хумске епископије (укинута 1343. године).³⁵ Када се узме у обзир да је манастир Милешева у том тренутку био у рукама босанског бана, крунисање је највјероватније извршено управо на том мјесту, по православној обреду.³⁶ Пошто је потицао из једне угледне династије, која је већ владала босанском државом, бан Твртко је свој нови ранг дефинисао појмом *сугубог (двоструког) вијенца*, у којем је први означавао Босну, док је други симболизовао српски престо његових прародитеља.³⁷ Аренгу је саставио логотет Владоје, који је дошао из Рашке, дакле пресликани су модели идеологије Немањића.

²⁸ Ђ. Радојичић 1948, 23.

²⁹ Васиљевић 2015, 100.

³⁰ Исто.

³¹ Стојановић 1929, 75–83; Јечменица 2015, 115–142; Орбин 2006, 151. (Коментари С. Ћирковић).

³² Стојановић 1929, 76; Јечменица 2015, 125; М. Орбин 2006, 151.

³³ Благојевић 2011, 15–94; Мишић 2023, 379.

³⁴ Мишић 2023, 379.

³⁵ Исто.

³⁶ Радојичић 1948, 79–81; С. Ћирковић 1997а, 279–280; У истом раду Сима Ћирковић је изнио мишљење да је крунисање могло бити обављено и у манастиру Жича, као старом крунидбеном мјесту Немањића, али проблем представља што се Жича у том тренутку налазила у држави кнеза Лазара. Истим питањем се у свом раду позабавио и Симиша Мишић 2023, 381–382, који је навео да је крунисање највјероватније обављено у Милешеву, извршено из руку дабарског митрополита, јер је Милешева била под његовом духовном јурисдикцијом. Са друге стране, у науци је присутна теза о Твртковом крунисању у Милама, које је обавио епископ Цркве босанске, али она није довољно и убједљиво аргументована. Наиме, поставља се питање по којем би основу и праву епископ Цркве босанске могао да крунише бана Твртка по традицији Немањића? За ову тезу в. Lovrenović 1999, 228–233.

³⁷ О концепту сугубог вијенца код краља Твртка, али и о помену „првог венца“ у повељи цара Душана за манастир Пресвете Богородице у Архиљевици, в. Ћирковић 1997а, 279–280; Марјановић Душанић 1994б, 28.

Већ у аренги поменуте повеље налазимо елементе *beata stirps* легитимитета, који чини један од темеља владарског програма краља Твртка. Идеолошки елементи аренге условно могу да се сврстају, односно протумаче у три равни. У уводном дијелу износи се благодарење и хвала владици Христу „коме сва створења и појаве бејаху на похвалу његовог божанственог провиђења“,³⁸ и који је створио човјека по лику своме, и дао му „власт и знање... да разуме и чини суд и правду посред земље“.³⁹ Након тога краљ наставља „исто тако и мене, милошћу својега божанства, дарова да потекнем и наставим што је од Бога посађено у роду мојем“.⁴⁰ Формулацијом *исто тако и мене* назначен је паралелизам између *небеског* и *земаљског*, између апстрактног појма и исходишта власти и конкретне ситуације која је за њега везана. Индиректно, ова реченица већ имплицира на заслуге његових прародитеља, које ишчитавамо у сљедећим редовима аренге. Због тога је Твртко удостојен и двоструког вијенца, да управља објема земљама, прво „богодарованом... земљом Босном“, а затим и престолом прародитеља, господe српске, који „у земаљском царству царствоваше, на небеско се царство преселише“.⁴¹ Прародитељи његови овдје имају и својеврсну улогу посредника преко којих краљ Твртко заснива свој положај. Њихово боравиште у царству небеском, које су заслужили због својих врлина (*virtutes*), дају му потребни ауторитет да наслиједи њихов престо. Због тога у посљедњој реченици аренге, након интитулације, наводи да је почео „с Богом краљевати и управљати престолом српске земље“, да подигне пало и укријепи разорено.⁴² Краљ наводи својеврсну обавезу, као потомак свете породице, али и своју личну жељу, по истом принципу, да не дозволи да се зло укоријени у земљама којима управља.

Један од најизразитијих и најупечатљивијих примјера ове повезаности је владарско име Стефан и интитулација сачињена по узору на српске дипломатичке исправе. Тврткова нова титула гласила је „у Христу Исусу благоверни и Богом постављени Стефан краљ Србима и Босни и Поморју и Западним странама“.⁴³ Већ у овој повељи нови краљ се наводи само као Стефан, а послѣје и као Твртко. То се среће само у повељама које је писао логотет Владоје, док каснији краљеви и писари не чине исто. На овај начин краљ Твртко је себе уврстио у ред српских владара чију титулатуру преузима.⁴⁴ Владарско (титуларно) име Стефан чинило је саставни дио идеологије Немањића и њихове симболичке репрезентације, те стога не чуди што је већ на овом мјесту краљ Твртко титулисан на тај начин. Поред свих промјена и прилагођавања, посебно у вријеме његових наследника, владарско име Стефан је остало константа владарског програма Котроманића.⁴⁵ Притом се определијелио за краљевску титулу, која је одговарала традицијама српске краљевине Немањића.⁴⁶ Твртко није посегао за највишом влашћу код Срба, за коју се још увијек рачунало да припада цару. У повељи Дубровчанима Балшићи су навели да, „ако неко буде цар господар Срба и властеле и земље српске“, они неће тражити да им се плаћа српски доходак.⁴⁷ Такође, Тврткову краљевску титулу су признали кнез Лазар и Вук Бранковић, који до 1387. године не издају Дубровчанима повеље о трговини, док Балшићи нису због спора око наведених територија.

³⁸ Јечменица 2015, 125.

³⁹ Исто.

⁴⁰ Исто.

⁴¹ Исто.

⁴² Јечменица 2015, 125.

⁴³ Исто.

⁴⁴ Ђирковић 1997а, 287–288.

⁴⁵ Исто, 290.

⁴⁶ Исто, 288–289.

⁴⁷ Рудић 2009, 103, 104.

Након што су му Угри на почетку владавине одузели Дријева, краљ Твртко је одлучио да сагради нови трг соли у жупи Драчевици, који је именовано по Светом Стефану, да би тиме још више нагласио свој нови положај.⁴⁸ Ипак, на инсистирање Дубровчана, који су се позивали на старе законе и обичаје, али и због чињенице да је од Угарске добио назад Дријева, краљ је повељом издатом у Бишћу, 1382. године, укинуо новоосновани трг соли, признајући већ постојеће стање. Ова повеља је од значаја за нашу тему због тога што садржи идеолошке елементе који одражавају нови владарски програм. Краљ Твртко узноси молитву архиђакону Стефану, који је опростио онима који су га каменовали, и тражи од њега да посредује за оне који му се моле и хвале узносе.⁴⁹ На овај начин желио је још више да се уподоби својим светим прародитељима, истичући светитеља чији је култ био јако развијен и штован у вријеме владавине династије Немањића.⁵⁰ У концепту уговора о међусобном пријатељству са Дубровчанима, из 1387. године, краљ је 16 пута ословљен само као Стефан и још два пута као Стефан Твртко!⁵¹

У даровници кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу, издатог 12. марта 1380. године, краљ Твртко узноси молитву Светој Тројици, а затим наводи како је Бог обожио људско суштество, које је посрнуло у преступу, и усео на небеса.⁵² На тај начин је и он, „Стефан Твртко, по милости Бога, краљ Срба, Босне, Приморја, Хумске земље, Доњих Крајева, Западних страна, Усоре, Соли и Подриња и осталим“, достојан да царује у земљама родитеља и прародитеља својих.⁵³

Поред дипломатичког материјала, изузетне примјере нам нуде нумизматички и сфрагистички извори. Сачуван је велики златник, који се приписује краљу Твртку, са представом лава на аверсној и новог грба на реверсној страни.⁵⁴ Мотив лава је највјероватније преузет од цара Уроша, у чијој повељи је забиљежено постојање овог симбола, док је нови владарски ранг донио и реформисање старог грба бановине Босне. У штит, подијељен косом пругом, додата су по три крина (љилиана) са сваке стране, док је у самој пружи представљена вितिца (лоза) са крстовима.⁵⁵

У науци се још води полемика око поријекла ових симбола, да ли су преузети од Анжујаца или из српске средине, као и око њиховог тачног значења.⁵⁶ Крин (љилиан), као симбол Пресвете Богородице или Свете Тројице, означавао је чедност, чистоту, милост и побједу, све елементи које је краљ Твртко наводио и истицао у својим документима. Овим мотивом је слиједио праксу Анжујаца, чију је врховну власт признавао, затим употребио је симбол који је био коришћен и у српској средини, чију је традицију желио да баштини, и, на крају, одговарао је владарском програму који је намјеравао да води. Са друге стране, још загонетније је значење лозе (са крстовима?) у средишњем дијелу штита. Иако не постоје валидни докази за њено исправно тумачење, полазећи са становишта напријед изнесених теза, поставља се питање да ли она може да се доведе у везу са Твртковим истицањем припадности лози прародитеља његових, или, пак, са библијском параболом винограда Господњег, који је на земљи повјерен хришћанском владару? Флорални мотиви

⁴⁸ Мишић 1996, 69; Тошић 1998, 87–88.

⁴⁹ Ову повељу је, судећи по рукопису и стилу, писао логотет Владоје из Рашке, Стојановић 1929, 83–85; Драгичевић 2010, 69–80.

⁵⁰ Војводић 1995, 544–548;

⁵¹ Стојановић 1929, 86–88; Драгичевић 2020, 52–56.

⁵² Михаљчић 2002, 117–130;

⁵³ Михаљчић 2002, 120; Мишић 2010, 82.

⁵⁴ Динић 1952, 40–55.

⁵⁵ Anđelić 1970, 97–100.

⁵⁶ О мотиву крина (љилиана) у средњовјековној Србији в. Марјановић Душанић 1994, 129–130; Дошлић 2022, 37–44.

у хришћанској симболици, црквеној и свјетовној, затим у хералдици, били су чести, као метафора винограда Господњег, коју смо поменули, затим раста, континуитета и коначно – слике самог рајског насеља. Налазимо их у црквама и манастирима широм српских средњовјековних земаља, затим на надгробним споменицима (стећцима), док нису страни ни нумизматичкој грађи. Наведене хипотезе су само домишљања, која треба да воде до коначног откривања истине, никако коначни закључци.

Велики двострани печат краља Стефана Твртка, на аверсу, садржи представу владара на великом готичком престолу са инсигнијама врховне власти, круном на глави, док у лијевој руци држи скиптар са љиљаном, а у десној шар са крстом. Владар је окружен са два штита, која придржавају анђели. На штиту десно од владара приказан је двоглави орао, симбол Немањића, док је на штиту лијево осликан владарев нови грб. На реверсу је приказан коњаник у пуној ратној опреми, који садржи елементе новог грба.⁵⁷ Представа на печату је одговарала концепту двоструког вијенца и нове реалности коју је краљ Твртко желио да успостави.

Поред наведених елемената, не треба заборавити да је нови краљ у Босну увео употребу киноарних слова, минусулу по угледу на Рашку, затим чинове логотета, протовестијара на двору, као и то да је на Косово послао одред војске под вођством војводе Влатка Вуковића.⁵⁸

Један дио овог рада повећен је краљу Стефану Твртку због значаја нових елемената које је унио у симболички приказ своје породице, са којим можемо да поредимо његове насљеднике. Они су били свјесни нове реалности која је наступила након Тврткове смрти, али су идеолошки образци и даље коришћени у највећој мјери. Припадност династији, која је повезана са светим прародитељима, и даље је представљала темељ власти краљева из рода Котроманића. Послије Тврткове смрти можемо да пратимо два основна модела позивања на прародитеље: један су на старим темељима изградили краљеви Стефан Дабиша, Стефан Остоја и његов син Стефан Остојић, док другу нит запажамо код краљева Твртка II Твртковића и Стефана Томаша. Многи фактори су утицали на формирање различитих нијанси првобитног Твртковог програма, а један од основних је борба за престо унутар саме династије Котроманића. Јачање угарског утицаја, као и моћи *русашке гопде*, такође су допринијели настанку и успону другачијих модела истицања владарског легитимитета.⁵⁹

Краљ Стефан Дабиша је можда најдоследније користио Тврткове обрасце, јер једном устаљени појмови нису могли лако и брзо да ишчезну. У његово вријеме усталила се форма аренге, која у почетку описује човјеков пад, затим Христово оваплоћење и привођење изгубљених оваца дома Израилјева правом пастиру, након чега се помиње сам владар, који влада у земљама својих родитеља и прародитеља.⁶⁰ Посебно је занимљив, и за нашу тему значајан, помен краља Твртка у повељи Дубровчанима од 17. јула 1392. године.⁶¹ Приликом потраживања српског (светодмитарског) дохотка, краљ Дабиша је навео да му се данак исплати онако како су давали „нашуму брату светопочившуму господину краљу Стефану Твртку“.⁶² Исту реченицу налазимо и у исправама краља Стефана Остоје. Већ у повељи Дубровчанима, издатој 20. новембра 1398. године, он се

⁵⁷ Anđelić 1970, 23–25; Filipović 2019, 264–276.

⁵⁸ Ђирковић 1997а, 290; Исанловић 2014, 212, 213, 230, 262, 453.

⁵⁹ О јачању утицаја и моћи обласних господара у Босни в. Ђирковић 1997б, 306–317.

⁶⁰ Стојановић 1929, 172; Рудић 2007, 170, 172.

⁶¹ Стојановић 1929, 172; Рудић 2007, 170, 172.

⁶² Стојановић 1929, 174; Рудић 2007, 171, 173.

позива на „славнога споменутија господина краља Твртка“,⁶³ док у повељи, од 5. фебруара 1399. године, којом је потврдио повластице својих претходника, краљ Остоја на исти начин као и краљ Дабиша потражује светодмитарски доходак, да му буде исплаћен онако „како су давали нашему брату светопочившему господину краљу Степану Твртку“. ⁶⁴ Помен краља Твртка као *светопочившег* владара очигледно се усталио код његових наследника и то не само као обичан модел изражавања личног легитимитета једног владара. Због недостатка извора и неразјашњене црквене ситуације у Босни, одговор на питање у којем смислу је краљ Твртко поменут као *светопочивши* веома је тешко дати. Са једне стране, могуће је да се на овај начин изражавала сакрална функција краљевске власти, која се преноси и на његовог наследника. Познат је помен цара Душана као *светог* и *светопочившег* владара у повељама његовог сина цара Уроша.⁶⁵ Са друге стране, у средњем вијеку је постојао обичај прослављања одређене личности унутар једног рода, иако она није била званично канонизирана.⁶⁶ Међутим, поставља се питање ко би у Босни могао да канонизује Твртка, који је постао краљ по православном обреду? Овај приступ, који налазимо у повељама Стефана Дабише и Стефана Остоје, говори о поштовању које је Твртко уживао у свом роду након своје смрти због заслуга подизања угледа и ранга Котроманића. Остојин син, Стефан, ће употријебити исту формулу, али за свога оца, о чему ће више ријечи бити у наредним редовима.

Владавина краља Стефана Остоје, која је трајала у два наврата, донијела је нове дипломатичке и хералдичке обрасце у пракси Котроманића. Његова веза са краљем Твртком није до краја разјашњена, а краљ Остоја је свог познатог претходника у својим документима наводио као брата.⁶⁷ Нови краљ је у почетку своје владавине досљедно слиједио обрасце започете у вријеме краљевине, у којима се чак наводи и брига за земље прародитеља, које су остале без пастира.⁶⁸ Са друге стране, реформа грба коју је краљ Остоја спровео говори о промјенама које су долазиле. Његов двострани печат, по форми истовјетан са Твртковим и Дабишиним, на штитовима има само мотив круне као трансперсоналног симбола власти.⁶⁹ Реверсна страна задржала је представу оклопљеног коњаника са лјљанима, али су владарски симболи прилагођени тренутној ситуацији. Остојин положај на трону је увијек био слаб и често је зависио од воље моћних великаша због чега је истицање краља Твртка и његових модела, везаних са примање краљевског вијенца, било неопходно.

Од времена прве владавине краља Стефана Твртка II (1405–1409) осјећају се одређене промјене на које су утицали текући догађаји. Краљ Твртко II је био Твртков син и у овим годинама се појављује као најјачи противник краља Остоје у борби за највишу власт у Босни.⁷⁰ У својој првој повељи Дубровчанима, 20. јуна 1405. године, краљ Твртко наводи исте обрасце као и његови претходници. Ипак, блага промјена у перцепцији власти се осјећа у истој повељи. Краљ Твртко II почиње да користи стари печат са грбом

⁶³ Стојановић 1929, 424.

⁶⁴ Исто, 426.

⁶⁵ Стојановић 1929, 93, 96–97; Треба истаћи да је цар Урош свог оца називао *светим* и *светопочившим* у повељама које је издао Дубровнику током 1357. године, дакле, када његов положај у држави још није био сигуран. (в. Михаљчић 2002, 19–22). Такође, деспот Стефан је у повељи Дубровчанима из 1405. године свог оца ослочио као „*светог* и *светопочившег* кнеза Лазара“. (в. Стојановић 1929, 201).

⁶⁶ Vauchez 1977, 398.

⁶⁷ Filipović 2022, 39.

⁶⁸ Повеља у којој уступа Дубровчанима села од Курила до Стона, Стојановић 1929, 421.

⁶⁹ Anđelić 1970, 36–38.

⁷⁰ Živković 1981, 21–22.

бановине Босне, очигледно стварајући правни оквир који је свима у Босни одговарао у том тренутку.⁷¹ Са друге стране, Дубровчани су у својим исправама почели да га ослобљавају само као краља Босне, што ће се наставити и у периоду друге владавине краља Остоје. Иако су у Дубровнику овај модел користили и раније, ипак се он од овога времена усталио. Да ова промјена није била само у дубровачким формуларима, показују исправе самог краља Остоје, који од 1409. године своју одредницу власти своди само на Босну како у интитулацији, тако и у потпису.⁷² Краљ је и даље био потомак светих прародитеља, са владарским именом Стефан, и припадник династије која се сматрала изданком светородних Немањића. Овакав положај је очигледно Котроманићима давао одређену сигурност, повезану са апстрактним схватањем власти, оличене у круни, али је унутар династије и даље трајала борба међу претендентима.

Могуће је претпоставити да је раст моћи деспота Стефана Лазаревића имао везе са промјеном одредница у интитулацијама како њега самог, тако и краљева у Босни. Наиме, када се погледа преписка Дубровчана са кнегињом Милицом и њеним синовима Стефаном и Вуком ниједна страна, у интитулацији, не спомиње територијалну одредницу власти у периоду од 1392. до 1405. године.⁷³ Примањем деспотске части и признавањем врховне угарске власти, углед и значај деспота Стефана је порастао. Дубровчани већ у априлу 1405. године пишу „деспоту Степану по милости Божијој све српске земље господину“, док је у децембру исте године српски деспот себе ослочио као „господина Србима“.⁷⁴ Исте године, у децембру, потврдио је повеље „првих светих и православних царева“ као „господин земљи српској и Поморју“.⁷⁵ Очигледно је да је у то вријеме коначно дошло до реалне процјене територијалних одредница, али су обрасци легитимитета власти остали слични. Ово је, свакако, највише повезано са угарском врховном влашћу, коју су признавале све три стране. Наиме, од 1358. године Дубровник је признавао врховну власт Угарске, након што је краљ Лајош поразио Млетачку републику, чију су врховну власт Дубровчани до тада признавали, и склопио мир са њом и уговор са Дубровником.⁷⁶ Деспот Стефан је, са друге стране, постао угарски вазал након пораза Османлија код Ангоре 1402. године.⁷⁷ У Босни је ситуација, као што је наведено, била врло комплексна, што се одразило и на само питање односа према Угарској, које је додатно закомпликовано и претензијама Ладислава Напуљског на угарски трон. Многи босански великаши, као и краљ Остоја, били су на његовој страни, што се дјелимично промијенило након побједи краља Жигмунда над босанским снагама код Добора 1408. године.⁷⁸ Тада су многи великаши, предвођени херцегом Хрвојем, прешли на Жигмундову страну.

Уз помоћ дијела властеле краљ Остоја се убрзо вратио на трон у Босни, чиме је отпочела његова друга владавина (1409–1418).⁷⁹ Током овог времена краљ Остоја се држао устаљене интитулације и још више је епитетима истицао свој положај. Већ је споменуто због чега је могло да дође до промјене територијалне одреднице у титули, али је легитимитет владара и даље почивао на светости прародитеља. Једина новина у

⁷¹ Стојановић 1929, 490; Anđelić 1970, 41.

⁷² Стојановић 1929, 437–439.

⁷³ Стојановић 1929, 179–198.

⁷⁴ Стојановић 1929, 199.

⁷⁵ У потпису: „Милошћу Божијом господин свој земљи српској и Поморју и подунавским странама деспот Стефан“. Исто, 200, 204.

⁷⁶ Ћирковић 1964, 125.

⁷⁷ Ћирковић 1978, 73–75; Антоновић 1990–1992, 15–16.

⁷⁸ С. Ћирковић 1964, 210.

⁷⁹ Исто.

његовим исправама је помен сина Стефана, иза владаревог имена и имена краљице Кујаве. Овим је желио да обезбиједи престо свом сину и озакони га као свог јединог наследника. Након његове смрти појавила су се три претендента на престо: његов син Стефан, поново краљ Твртко II и нешто касније други Остојин син – Радивој.

Несигурност положаја његовог сина Стефана Остојића, који је преузео власт накратко, огледа се у његовим повељама. У материјалу који је сачуван примјећујемо настанак и прилагођавање идеолошких образаца.⁸⁰ Аренга повеље, коју је краљ Стефан издао Дубровчанима у Звечају, 5. марта 1419. године, посвећена је теми настанка васељене који прати човјексов пад, затим Христово оваплоћење и привођење изгубљених оваца дома Израилјева правом пастиру.⁸¹ Интитулација која слиједи враћа се на стари модел, гдје се спомиње „Стјепан по милости божанства краљ Србима, Босни и Приморју“, уподобљен да краљује у земљама „родитеља ми присвитлога и светопочившег господина ми краља Стифана Остоје“ и првих прародитеља.⁸² Овдје се осјећа промјена модела позивања на прародитеље, гдје се на прво мјесто ставља *светопочивши краљ Остоја*, а затим *први прародитељи*. Слиједећи примјер свог оца, који је споменуо *светопочившег краља Твртка*, краљ Стефан Остоју назива *светопочившим* да би истакао своју директну повезаност са њим и тиме сачувао престо. Очигледно је да је новом краљу била потребна конкретнија и јача сигурност, коју је желио да добије истицањем светородности свог дијела династије. Можемо да претпоставимо да су у том тренутку постојале фракције унутар самог владајућег рода, које су имале подршку на разним странама.

Ситуација се усложњава у његовој наредној повељи, којом потврђује уступања Конавала и града Сокола Дубровчанима, од 4. децембра 1419. године, јер садржи спој неколико ранијих образаца.⁸³ О самом тексту исправе расправљале су обје стране, због чега треба имати у виду да је и дестинатар могао да утиче на њен садржај. Након уводног помена Свете Тројице, од које је добио благодат да наслиједи престо „мојег родитеља и прародитеља, краљева господе српске и босанске“, краљ Стефан наводи како су (прародитељи) у овом царству царствовали и преселили се на *небеско*.⁸⁴ Због тога што је земља била пушта без пастира, он је био изабран из племена свога и био вјенчан на краљевство као „у Христа Бога благовјерном и Богом изабраном господину Стипану краљу Србима, Босни и приморским странама“.⁸⁵ На овом мјесту прво се истиче престо родитеља (краља Остоје), затим његових прародитеља, господе српске и босанске, након чега долази исти дио као код краља Твртка и Остоје, у којем се наводи брига за земље које су остале без свог пастира.⁸⁶

Владавина краља Стефана Остојића није дуго потрајала, јер се на престо вратио краљ Твртко II.⁸⁷ Већ смо напоменули да је у току своје прве владавине користио обрасце карактеристичне за бановину Босну, добрим дијелом и због околности које су га затекле у том периоду. Сличне моделе Твртко II је користио и приликом своје друге владавине, а неке од њих ћемо овдје споменути. У својој првој повељи након повратка на власт, из 1420. године, у којој потврђује Сандаљево уступање Дубровчанима пола жупе конавоске, краљ Твртко II се позива на своје прародитеље „господу краљеве босанске“, док у

⁸⁰ Исаиловић 2021, 140–142.

⁸¹ Стојановић 1929, 554.

⁸² Исто, 555.

⁸³ Стојановић 1929, 557–562.

⁸⁴ Исто, 557.

⁸⁵ Исто, 558.

⁸⁶ Исто.

⁸⁷ Živković 1981, 79.

интитулацији изоставља владарско име Стефан.⁸⁸ Ова необична исправа могла би се објаснити чињеницом да Твртко II још није био званично крунисан, као и самим околностима којем дестинатару потврђује повељу. На овакав закључак нас наводе и елементи из његове слѣдеће повеље, издате Дубровчанима, у Милодражи 18. августа 1421. године, која је за нашу тему изузетно занимљива.⁸⁹ Исправа садржи идентичну аренгу као и Прва стонска повеља краља Стефана Душана Дубровнику из 1333. године.⁹⁰ Исте елементе проналазимо и код Стефана Томаша, о чему ће касније бити ријечи. Због значаја повеље за наш рад, пренијећемо највећи дио аренге:

„Господ држећи у власти сву творевину (свијет), у којој цареви царују, а тирани држе земљу... Бог је један, Исус Христ... одабрао је свете родитеље и прародитеље краљевства ми и узвисио их на земљи више од свих царева земаљских, а затим и на небесима гдје их је, са свима светима, вијенцима сјајним украсио, како се по свој васељени не би угасило сјећање (успомена) на њих. Од њиховог рода, вољом божијом и пречисте његове мајке и по жељама њиховим, и ја Стефан Твртко Твртковић бих изабран да будем милошћу божијом краљ Босне и осталог, јер као праунук и унук, син и истински изданак (наслѣдник) њиховог светог коријена нисам различит (далек) од њиховог тијела“.⁹¹

Овај дио можда најбоље илуструје тему нашег рада, коју је краљ Твртко II на најбољи начин искористио да би учврстио свој легитимитет. На почетку писаца аренге наводи да је Бог, који у власти држи сву творевину, изабрао свете родитеље и прародитеље (краља) и узвисио их и прославио више од свих царева земаљских. Због тога је вјероватно између уметнут стих из *Прича Соломонових*, који наводи да *цареви царују, а тирани држе земљу*, алудирајући на то да су свети родитељи и прародитељи узвишени на земљи „више од свих царева земаљских“.⁹² Као припадник рода њихова, изабран је од Бога, Пресвете Богородице и самих прародитеља да буде краљ Босне и осталог и прими државу и престо краљевства.⁹³ У слѣдећој реченици краљ наводи да је он „праунук, унук и син и истински изданак њихова светог коријена“ и да није различит од њихова тијела.⁹⁴ Уколико бисмо искористили праву генеалогiju, овдје се вјероватно мисли на краља Твртка, затим кнеза Владислава (индиректно и на бана Стефана II), те на бана Стефана I и баницу Јелисавету. Тиме је Твртко II настојао да обједини традицију својих предака, који су владали прије њега. У овој повељи је индикативно што краљ Твртко у потпису изоставља име Стефан, затим поново користи печат са грбом бановине Босне. У диспозицији наводи повељу краља Твртка, али га не ословљава као *светопочившег* или *свијетле успомене краља*, што би се очекивало узимајући у обзир његов положај.⁹⁵ Очигледно је поштовање краља Твртка и даље било живо, али не толико јако као двије деценије раније. Краљ Твртко II је искористио светост династије Немањића, али је нагласак ставио на своје претходнике из рода Котроманића, вјероватно из разлога што је у његово вријеме то било прихватљивије. Владар Босне је користио још неке елементе који си припадали бановини, као што је истицање Св. Григорија Назијанзина (Св. Гргура Богослова) на свом новцу.⁹⁶ Вриједи истаћи да се на његовом грбу налазила круна као знак владарског достојанства, испод које је уметнуто слово Т, да би означио своје владарско име.

⁸⁸ Стојановић 1929, 503.

⁸⁹ Исто, 504–509.

⁹⁰ Стојановић 1929, 48–52; Јечменица 2010, 25–50; Filipović 2022, 72.

⁹¹ Драгичевић 2015, 105, 108.

⁹² Исто, 108.

⁹³ Исто.

⁹⁴ Исто.

⁹⁵ Исто.

⁹⁶ О Св. Гргуру, као заштитнику Босне, Soloviev 1949, 263–279; Filipović 2021, 83–84.

Његов наслѣдник на престолу, Стефан Томаш (1443–1461), син краља Остоје, на почетку владавине имао је пријетњу у виду „вјечитог“ кандидата за трон, свог брата (полубрата?) Радивоја Остојића Котроманића, али је Томашев утицај преовладао у држави.⁹⁷ Након доласка на престо, краљ је издао повељу Дубровчанима, потврђујући повластице својих претходника, која садржи исту аренгу као и исправе краља Душана и краља Твртка II.⁹⁸ Једина битна разлика је у томе што нови краљ помиње да је син и наслѣдник „веома поштоване успомене славног краља Остоје“, након чега се наводи да је праунук, унук и син и истински наслѣдник од светог коријена својих прародитеља.⁹⁹ Краљ Томаш даље наводи да потврђује повеље својих предака – госпoде српске и босанске, али не помиње имена претходних владара.¹⁰⁰ Приликом навођења српског (светодмитарског) дохотка, помиње се да су Дубровчани доходак слали краљевима босанским и господи која је владала прије њега (Стефана Томаша). Оно што је занимљиво у овој исправи је да Стефан Томаш у интитулацији спомиње да је краљ „Босне и Доњих Краја и осталог“, док његов потпис гласи: Штефан Томаш Божијом милошћу краљ Срба, Босне, Приморја, Хумске земље, Далмације, Хрвата, Доњих Краја, Западних страна и осталог.¹⁰¹ Овдје у интитулацији налазимо само помен Босне (и Доњих Краја), док у потпису стоји владарско име – у верзији Штефан, са поменом Срба на првом мјесту. Двије повеље краља Томаша из 1446. године, Доротеји Благајској и синовима Иваниша Драгишића, понављају сличан модел аренге из његове раније повеље, са мотивима повратка изгубљених оваца дома Израилјевог ка истинском пастиру, по коме се и скиптри царски на земљи утврђују.¹⁰² Поново је истакнуто право владара да влада у земљама родитеља и прародитеља својих, да извршава записе, законе и обећања.¹⁰³ Нови краљ је поново измијенио лични грб, додавши испод круне иницијале ST, што је био манир краљева у Босни. На овом мјесту можемо да закључимо да су се стари обрасци из времена краља Твртка и даље прилично чврсто држали, уз нове елементе које је дата ситуација захтијевала.

Из времена владавине његовог сина, Стефана Томашевића, остале су двије повеље са аренгом, које слиједе ранији модел.¹⁰⁴ Прва повеља из 1461. године, издата стрицу Радивоју, сачувана у спорном препису, слиједи идентичне моделе као Томашеве повеље Доротеји Благајској и Драгишићима, као и повеља издата Дубровчанима исте године, иако се ради о намјенски различитим типовима повеља.¹⁰⁵ Оно што се издваја као спецификум његових владарских образаца је истицање имена Штефан Стјепан, да би се владарско одвојило од народног. Иако дјелује као плеоназам, оно одражава цјелокупну традицију коју су Котроманићи баштинили од 1377. године.

У раду су изложени основни елементи и правци развоја новог владарског програма, који су Котроманићи усвојили крунисањем бана Твртка за краља „Срба и Босне“ 1377. године. Идеологија краља Стефана Твртка почивала је на крвној повезаности са светородном лозом Немањића, коју је нови краљ већ истакао у аренги своје повеље Дубровчанима (1378). Модел *beata stirps* легитимитета, који је овдје у питању, био је широко распрострањен међу средњовјековним европским династијама, због чега је краљ

⁹⁷ Ђирковић 1964, 276; Ћošković 1988, 33–37.

⁹⁸ Стојановић 1934, 115; Драгичевић 2019, 63–79.

⁹⁹ Стојановић 1934, 115; Драгичевић 2019, 71.

¹⁰⁰ Стојановић 1934, 116; Драгичевић 2019, 71.

¹⁰¹ Стојановић 1934, 117; Драгичевић 2019, 73.

¹⁰² Рудић 2015, 64; Исто 2019, 87.

¹⁰³ Рудић 2015, 64; Исто 2019, 88.

¹⁰⁴ Исаиловић 2014, 384.

¹⁰⁵ Исаиловић 2014, 384; Стојановић 1934, 162–165; Рудић 2009, 158.

Твртко посегнуо за уобичајеним методом легитимизације свога положаја. У том смислу, он је слиједио идеологију династије Немањића, која се огледала у преузимању владарског имена и интитуације, затим дворских чинова, дипломатичких образаца и права српских краљева везаних за трибуте. Свети родитељи и прародитељи, који су се преселили у царство небеско, извор су легитимитета власти новог краља. Владарски програм његових наследника био је везан за образце које је увео краљ Твртко, али прилагођаван духу времена. Иако је у науци раширено мишљење да су они били строго типологизовани, ипак можемо да одредимо јасне нијансе које их одвајају од оних краља Твртка. Посебно је занимљив случај краља Твртка II, а затим његовог наследника Стефана Томаша, који директно наводе да су „изданци светог коријена“ прародитеља својих, од чијег „тијела нису различити“. Нестабилан положај краљева унутар саме династије, затим све јачи утицај обласних господара у Босни изискивали су прилагођавање већ постојећег модела тренутној ситуацији. Поред разних промјена Твртков модел је у суштини остао присутан у његовом роду све до пропасти средњовјековне босанске државе, као основа краљевског легитимитета.

Извори

Драгичевић, Павле (2010): *Повеља краља Твртка којом укида трг соли у Суторини*, Грађа о прошлости Босне 3, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, 69–80.

Драгичевић, Павле (2015): *Повеља краља Твртка II Твртковића Дубровнику којом потврђује повеље својих претходника*, Грађа о прошлости Босне 11, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, 101–116.

Драгичевић, Павле (2020): *Концепт уговора о пријатељству између краља Твртка I и Дубровника*, Грађа о прошлости Босне 13, Бања Лука, Академија наука и умјетности Републике Српске, 43–58.

Јечменица, Дејан (2010): *Прва стонска повеља краља Стефана Душана*, Стари српски архив 9, 25–50.

Јечменица, Дејан (2015): *Повеља краља Стефана Твртка I Дубровнику*, Стари српски архив 14, 115–142.

Miklosich, Franc (1858): *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusi, Viennae*.

Михаљчић, Раде (2002): *Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу*, Стари српски архив 1, 117–130.

Мргић, Јелена (2008): *Повеља бана Стјепана II Котроманића којом даје кнезу Вукославу Хрватинићу жупе Бањицу и Врбању*, Грађа о прошлости Босне 1, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, 11–22.

Орбин, Мавро (2006): *Краљевство Словена*, коментари и извори С. Тирковић, Зрењанин: SEZAM BOOK.

Рудић, Срђан (2009): *Повеља краља Стефана Томашевића Дубровнику*, Грађа о прошлости Босне 2, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, 153–168.

Рудић, Срђан (2009): *Повеља Ђурђа I Балшића Дубровнику*, Стари српски архив 8, Београд, 101–110.

Рудић, Срђан (2015): *Повеља краља Стефана Томаша Доротеји Благајској*, Грађа о прошлости Босне, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, 59–71.

Рудић, Срђан (2019): *Повеља краља Стефана Томаша синовима Иваниша Драгишића*, Грађа о прошлости Босне 12, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, 81–94.

Стојановић, Љубомир (1929): *Старе српске повеље и писма, књ. 1, први део*, Београд – Сремски Карловци: Српска краљевска академија.

Стојановић, Љубомир (1934): *Старе српске повеље и писма, књ. 1, други део*, Београд – Сремски Карловци: Српска краљевска академија.

Литература

Anđelić, Pavao (1970): *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Djela, knj. XXXVIII, Odjeljenje društvenih nauka, Sarajevo.

Антоновић, Милош (1990–1992), *Деспот Стефан Лазаревић и Змајев ред*, Историјски гласник 1–2, Београд: Друштво историчара Србије, 15–23.

Благојевић, Милош (2011), *Српска државност у средњем веку*, Београд, Српска књижевна задруга.

Bloch, R. Howard (1983): *Etymologies and Genealogies. A Literary Anthropology of the French Middle Ages*, Chicago: Chicago University Press.

Васиљевић, Марија (2015): *Настанак првих српских родослова и летописа као последица политичких и друштвених промена*, Иницијал. Часопис за средњовековне студије 3, 79–99.

Vasiljević, Marija (2017): *Imagining the Ruler's ideology in Medieval Serbia*, Revue des Études Sud-Est Européennes, 73–88.

Војводић, Драган (1995): *Прилог познавању иконографије и култа Св. Стефана у Византији и Србији*, Зидно сликарство манастира Дечана, Посебна издања САНУ, књ. DCXXXII, Одељење историјских наука, књ. 22, Београд: Српска академија наука и уметности, 537–565.

Војводић, Драган (2007): *Од хоризонталне ка вертикалној генеалошкој слици Немањића*, ЗРВИ XLIV, Београд: Византолошки институт САНУ, 295–314.

Vauchez, Andre (1977): „*Beata stirps*“: *sainteté et lignage en Occident aux XIIIe et XIVe siècles*, in: Famille et parenté dans l'Occident médiéval. Actes du colloque de Paris (6–8 juin 1974) Rome: Ecole Française de Rome, 397–406.

Gorski, Karl (1969): *Le roi-saint: un problème d'idéologie féodale*, in: Annales. Economies, sociétés, civilisation. 24e année, N.2, 370–376.

Динић, Михаило (1952): *Велики босански златник*, Историјски часопис 3, Београд: Историјски институт, 40–55.

Дошлић, Дејан (2022): *Мотив љиљана (крина) у српској историји*, Зборник радова: Република Српска – положај, историја, идентитет, Бања Лука: Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица, 31–51.

Ђурић, Vojislav (1978): *Loza Nemanjića u starom srpskom slikarstvu*, Peristil 21, Split, 31–64.

Živković, Pavo (1981): *Tvrtko II Tvrtković. Bosna u prvoj polovini XV stoljeća*, Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu.

Исаиловић, Невен (2014): *Владарске канцеларије у средњовековној Босни*, Београд: Филозофски факултет (докторска дисертација).

Исаиловић, Невен (2021): *Обичајно право у наменским обрасцима повеља босанских владара и великаша*, Историјски часопис 70, Београд: Историјски институт, 117–176.

Kelly, Samantha (2003): *The New Solomon: Robert of Naples (1309–1343) and fourteenth century kingship*, Leiden: Brill.

Klaniczay, Gabor (1990): *Les cults des saints dynastique en Europe centrale (Angevins et Luxembourg au XIVe siècle)*, in: L'Eglise et les peuple chrétien dans les pays de l'Europe du Centre-est et du Nord (XIV–XV siècle), Actes du colloque de Rome (27–29 janvier 1986), Rome: Ecole Française de Rome, 221–247.

Klaniczay, Gabor (2002): *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Europe*, Cambridge University Press.

Lovrenović, Dubravko (1999): *Proglašenje Bosne kraljevinom 1377. (Pokušaj revalorizacije)*, Forum Bosnae 3–4, Sarajevo: Međunarodni forum Bosna.

Марјановић Душанић, Смиља (1994а): *Мотив лозе Јесејеве у доба Уроша I*, Зборник Филозофског факултета А ХVIII, 119–125.

Марјановић Душанић, Смиља (1994б): *Владарске инсигније и државна симболика у Србији од XIII до XV века*, Београд: Српска академија наука и уметности, Посебна издања, књ. DСXXIII, Одељење историјских наука, књ. 18.

Марјановић Душанић, Смиља (1997): *Владарска идеологија Немањића*, Београд: Српска књижевна задруга.

Марјановић Душанић, Смиља (2006): *Династија и светост у доба Лазаревића*, ЗРВИ XLIII, Београд: Византолошки институт САНУ, 77–95.

Марјановић Душанић, Смиља (2007): *Свети краљ. Култ Стефана Дечанског*, Београд: Слио.

Mihaljska, Tanja (1998): *Die Repräsentation einer Beata Stirps. Darstellung und Ausdruck an den Grabmonumenten der Anjous*, Oexle, Otto Gerhard; Hülsen-Esch, Andrea von (Hrsgg): *Die Repräsentation der Gruppen: Texte–Bilder–Objekte*, Göttingen, 188–224.

Михаљчић, Раде (2001): *Крај Српског царства*, Београд: Српска школска књига и Knowledge.

Мишић, Синиша (1996): *Хумска земља у средњем веку*, Београд: DBR International Publishing.

Mišić, Siniša (2010): *Territorial Division and Representatives of the Local Administration in the Medieval Bosnian State in the 13th and 14th Century*, Београдски историјски гласник 1, 69–86.

Мишић, Синиша (2023): *Српска црква у Полимљу после 1373. године*, Црквене студије 20, 379–384.

Мргић, Јелена (2008): *Северна Босна: 13–16. век*, Београд: Историјски институт.

Поповић, Даница (2006): *О настанку култа Светог Симеона*, Под окриљем светости. Култ светих владара и реликвија у средњовековној Србији, Београд: Балканолошки институт САНУ, 41–75.

Пурковић, Ал. Миодраг (1978): *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, Београд.

Радојчић, Никола (1948): *Обред крунисања босанског краља Твртка I. Прилог историји крунисања српских владара у средњем веку*, САНУ, Посебна издања, књ. СXLIII, Одељење друштвених наука, књ. 56, Београд.

Soloviev, Alexander (1949): *Saint Grégoire, patron de Bosna*, Byzantion 19, Bruxelles: 263–279.

Тошић, Ђуро (1998): *Требињска област у средњем вијеку*, Београд: Историјски институт САНУ, Посебна издања, књига 30.

Ђирковић, Сима (1964): *Историја средњовековне босанске државе*, Београд: Српска књижевна задруга.

Ђирковић, Сима (1997а): *Сугуби венац. Прилог историји краљевства у Босни*, Работници, војници, духовници, Београд: Equilibrium, 278–305.

Ђирковић, Сима (1997б): *Русашка господа. Прилог еманципацији властеле у Босни*, Работници, војници, духовници, Београд: Equilibrium, 306–317.

Ћошковић, Рејо (1988): *Bosanska kraljevina u prijelomnim godinama (1443–1446)*, Banja Luka: Institut za istoriju u Banjoj Luci.

Filipović, Emir (2019): „*Creatio Regni*“ in the Great Seal of Bosnian King Tvrtko Kotromanić, in: *A Companion to Seals in the Middle Ages*, ed. by Laura J. Whatley, Leiden: Brill, 264–276.

Filipović, Emir (2021): *Saint Gregory, the Patron Saint of Bosnia*, Specimina Nova Pars Prima. Sectio Medievalis XI, Pécs, 77–96.

Filipović, Emir (2022): *Kotromanići. Stvaranje i oblikovanje dinastičkog identiteta u srednjovjekovnoj Bosni*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet.

Dejan Došlić

**„THE DESCENDENTS OF THE HOLY ROOT“.
THE QUESTION OF DYNASTIC LEGITIMACY IN MEDIEVAL BOSNIA**

This paper presents the key elements and models of the development of the royal program, which the Kotromanić dynasty adopted, after the coronation of ban Tvrtko as the king of "Serbs and Bosnia" in AD 1377. The ideology of king Stefan Tvrtko rested on the blood connection with the holy lineage of Nemanjić, which the new king had already highlighted in the *arenga* of his charter to the city of Dubrovnik (1378). The model of *beata stirps* legitimacy, which is in question here, was widespread among medieval European dynasties, which is why king Tvrtko resorted to the usual method of legitimizing his position. In this sense, he followed the ideology of the Nemanjić dynasty, which was reflected in the assumption of the ruler's name and identity, then court ranks, diplomatic forms and the rights of Serbian kings related to tributes. The holy predecessors and progenitors, who moved to the Kingdom of Heaven, are the source of the legitimacy of the new king's authority. The royal program of his successors was tied to the patterns introduced by king Tvrtko, but adapted to the spirit of their period. Although there is a widespread opinion among the scholars that they were strictly typologized, we can nevertheless determine clear nuances that separate them from those of king Tvrtko. The case of king Tvrtko II and then his successor Stefan Tomaš is particularly interesting, because both explicitly stated that they are "descendants of the holy root" of their ancestors, from whose their "bodies are not different". The unstable position of the kings within the dynasty itself, then, the increasing influence of the regional lords in Bosnia, required the adaptation of the already existing model to the current situation. In addition to various changes, Tvrtko's model essentially remained present in his family, as the basis of royal legitimacy, until the fall of the medieval Bosnian state.